

Știința și mizele autorității

Francisc Gafton*

Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Bd. Carol I 11, 700506 Iași, România

*„The suppression of intellectual freedom rings the death knell of science”
(Fr. Boas)*

1. Element, sistem, structură și funcții

Observînd cu atenție realitatea, fie la nivelul produselor naturale primare (organismele vii), fie la cel al derivatelor acestora (societatea, gîndirea), remarcăm că nimic nu poate exista fără antecedent și lipsit de orice fel de relație cu mediul. Apoi putem înțelege că orice rang ar avea, elementele se corelează colaborativ, se diferențiază și ierarhizează formînd sisteme unitare sub aspect structural-funcțional, capabile de coevoluție, în plan ontogenic și filogenic. La rîndul ei, activitatea elementelor, în cadrul sistemului, are a răspunde cerințelor interacționale cu mediul, precum și nevoilor organizațional-funcționale ale sistemului.

Una dintre funcțiile astfel rezultate este cea a autorității. Nefiind absolută și centralizată, dar nici proprie tuturor sau oricărui elemente, ea tinde să-și ia drept *locus* elemente ce dețin capacitatea de a organiza și perfecționa actele existențiale și relaționale ale sistemului în direcția cerută de evoluția lui integrată în mediu. Ca oricare altă funcție sistemică, ea nu apare la nivel individual și singular (al elementului neintegrat în sistem), deci nu este destinată exercitării în sine, forța ei coagulantă neputînd fi reală și deplină decît dacă răspunde scopurilor către care a orientat-o geneza ei naturală.

Minunata genă, de pildă, există în măsura în care se diferențiază de alte gene și deopotrivă în măsura în care participă la întreg. Ea se află în existență întrucît generează, construiește și pune în funcțiune organisme eficiente, pe care astfel le servește. Acest proces se împlinește doar prin relațiile cu semenii din constelația din care face parte, sensul ei existențial fiind superior simplei existențe în sine (imposibile, de altfel)—fapt valabil și pentru sistem, ca element al mediului din care face parte.

Pe de altă parte, deși conștientă de actele sale și capabilă de a sesiza relația de cauzalitate (după cum arată Hume), ființa umană prezintă tendința de a zăbovi fascinată asupra lucrurilor și proceselor în sine, cu rezultatul că poate rîvni la lucruri și la procese în sine, doar pentru posesia și exercițiul lor.

Întrucît sistemul funcționează realmente doar în integralitatea sa, dispariția autorității are ca pandant pericolul disoluției. O specie de caz aberant—caracteristic organismelor lipsite de capacitatea de a-și asigura necesarele ajustări la dinamica realității—apare atunci cînd, urmare a confuziei, se produce asumarea incoerentă și abuzivă a rolurilor, urmată de atomizarea autorității. Astfel se petrece, de pildă, atunci cînd individul confundă dreptul juridic la opinie cu obligativitatea de a vorbi și cu garantarea greutății opiniei sale, eventual în corelație cu neobligativitatea de a lua în seamă opiniile semenilor competenți în materie.

Mai mult decît în chestiunile ce privesc direct viața indivizilor și a comunităților, în știință—unde ecuația este aceeași, diferită fiind aparența termenilor—, greutatea și consecințele opiniei sînt proporționale nu cu expresivitatea enunțatorului, cu mizele, speranțele și proiecțiile mentale ale acestuia și ale auditoriului, ci exclusiv cu măsura în care conținutul ideatic al opiniei reflectă adevărata stare sau dinamică

* Adresă de corespondență: algafton@gmail.com.

a realității. Deși capacitatea de a ajunge la adevăr atîrnă de limitele cunoașterii spațio-temporale și sociale ale ființei umane, atunci cînd se dezvăluie, el o face pe calea proceselor ce pornesc din simțuri, ajung în intelect și aduc gîndirea în ordinea Universului; el nu se creează imaginativ și nu se modulează ideologic.

2. Acțiune în domeniile cunoașterii

Ca rezultat continuu al diversificării evolutiv-adaptative, realitatea decurge din principii generatoare de legi diferențiate care concretizează materia în chipuri structural-funcționale specifice și particulare. La rîndul lor, științele, pe a căror cale mintea umană încearcă a obține cunoașterea, au a se conforma realității orientîndu-și modalitățile de observare, examinare și conceptualizare în funcție de capacitățile lor de acces la fundamentele și la evoluția realității—criteriu în funcție de care se și orînduiesc.

Știința are constantă nevoie de: informație, metodă instrumente. Informațiile trebuie să fie conforme cu realitatea cercetată, metodele adecvate la realitate și la domeniu, iar instrumentele acomodate la obiect și la metodă. Nevoia este constantă întrucît rezultatele cercetărilor se acumulează în timp și se răspîndesc în spațiu, dar ambele sînt selective și colaborative: certitudinile unui secol și ale unui spațiu pot fi amendate sau infirmate de observațiile, cercetările și cugetările altui secol sau spațiu, perspectivele rafinîndu-se, amplificîndu-se și aprofundîndu-se, devenind. Deci și obiectul științei, metodele și instrumentele se ajustează, iar domeniile regulilor se precizează—adesea prin modificarea celor anterioare, căci exercițiul regulilor nu are a ignora dinamica realității și ajustările gîndirii la aceasta. Întrucît ajustările mentalitare și comportamentale sînt consecvente înțelegerii realității, periodic totul trebuie supus cu necesitate verificării. Totul se verifică, deși nu totul se înlătură ori schimbă.

Domeniile fundamentale ale științei și cunoașterii umane, cele care, într-un fel sau altul, cuprind, generează și dau temei tuturor celorlalte tipuri de cunoștințe și de cunoaștere, sînt cele ale fizicii, chimiei și biologiei. Filozofia este modalitatea de reflecție și de cunoaștere care folosește sisteme de principii și de categorii, tinzînd să ajungă la o concepție generală despre lume, logica este un complex de metode, iar matematica un instrument. Sociologia, psihologia și umanioarele preiau o parte a materiei și procedeele științelor naturii și ale gîndirii, la care adaugă observații asupra propriilor obiecte, dar în mod fatal separă materia de funcții și adesea funcțiile de efectele acțiunii lor, astfel eliminînd componenta obiectivă a realității, obiectualizînd ceea ce rămîne și, pe această bază, se ocupă cu interpretarea avînd impresia că își văd obiectul pe deplin și că dețin metode și instrumente acurate—în fapt, parțial preluate din științe, parțial meșterite de ele însele.

În general, științele fundamentale nu sînt dominate de complexul autonomiei, natura realității cercetate ajutînd la înțelegerea caracterului organic și inextricabil al acesteia, eventualele separații operate fiind metodologice. În virtutea unui trecut aparent privilegiat, domeniile gîndirii abstracte au mereu dificultăți în a ține pasul cu științele naturii, fiind reticente și nesigure cînd au a renunța la gîndirea speculativă și la construcția de astfel de sisteme, la înglobarea spre prelucrare a datelor oferite de științe, toate acestea în ciuda evidențelor empirice. La rîndul lor, domeniile interpretării își afirmă neîncetat autonomia și, în cadrul unor eforturi care demonstrează tocmai contrariul, încearcă mereu să o demonstreze. Totodată, întrucît autoritatea este îngădită și cenzurată de imperiul empirico-inductiv, devenind maximă acolo unde domină interpretarea—multiplicitatea perspectivelor fiind o marcă a carențelor de cunoaștere și de înțelegere a realității, infinit mai uniformă decît o imaginează și o vrea gîndirea—, în domeniile interpretării, unde se urmărește sensul cu tot dinadinsul, întrucît lipsește baza empirică, acesta ajunge să fie indus, autoreferențialitatea maximă manifestîndu-se prin căutarea de rosturi și de mize proprii, rezultate din sensurile (abstracte, etice, mentalitare etc.) induse pe cale speculativă, în conjuncție cu tautologicul apel la „adevărul” emis de autoritate.

2.1. Mizele

Mizele constituie un aspect atît de specios încît pot servi la a ne învăța măsura și echilibrul. Urmînd cuprinderii și înțelegerii realității, ele pot deveni proiecții care armonizează dezideratele rezonabile ale ființei umane cu dinamica lumii. Lepădînd starea de instrument și devenind centrale, mizele se decuplează

de realitate, arogându-și capacitatea de a clădi viitorul schimbînd realitatea în direcția mizelor și sensurilor născocite de om—mereu în răspărul realității obiective. Această eroare de judecată are strania frumusețe structurală și ingeniozitate funcțională a unui virus căci, ignorînd starea de parte a unui sistem și asumîndu-și-o pe cea de arhitect a unei lumi necunoscute, prin mize omul: a) își supraevaluează poziția, capacitățile și potențialul reale; b) profită de funcționarea sistemului spre a-l parazita.

În biologie, există două teorii fundamentale privind apariția materiei vii. Abiogeneza socoate că materia organică și viul apar din materie anorganică și din neviu, prin generație spontanee. Atentă mai mult la consecințele extrase de aici decît la esența concepției, gîndirea secolelor XVIII–XIX a considerat că abiogeneza implică existența divinității, deci și-a orientat efortul științific către a demonstra netemeinicia teoriei, spre a elimina divinitatea din lume, în virtutea concepției științifice asumate (care, uneori, poate acționa precum credința). Demonstrînd epocii sale principiul *omne vivum ex vivo*, Pasteur dă argumente biogenezei, părăsind a desființa teoria generației spontanee. Dumnezeu, însă, are însușirea de a putea apărea oricînd și de fiecare dată se așează la începutul lucrurilor. De fapt, biogeneza este cea care are imperioasă nevoie de Dumnezeu, abiogeneza putîndu-se lipsi de el întocmai precum sistemul cosmologic al lui Laplace. Abia după eliberarea parțială de obsesia acestei mize, amintindu-și că știința caută aflarea întocmai a realității, oamenii de știință au putut lăsa dovezile și argumentele științifice să le arate și să-i învețe care ar putea fi realitatea.

Tot în biologie, ceea ce se numește *dogma centrală* postulează că informația din proteine nu poate trece către alte proteine și nici nu parcurge calea inversă către acizii nucleici, adică ADN-ul produce ARN, iar acesta produce proteine, efectele interacțiunii proteinelor cu mediul nefectînd ADN-ul. Totuși, cartografierea genomului uman a arătat prea multe cazuri normale ce contrazic dogma. Chiar astfel, susținătorii așa-numitei *sinteze evoluționiste moderne* desfășoară ample eforturi retorice și lingvistice spre a interpreta sau minimaliza aceste dovezi deoarece astfel pot nega în continuare principiul transmiterii trăsăturilor dobîndite (enuțat de către Lamarck, acceptat și folosit de către Darwin, practic nedepășit de dovezile empirico-inductive ale științei, negat doar pe baza interpretărilor, pe criterii și baze ideologico-mentale).

Deznodămîntul primei situații arată că, fără temeri, mizele își reiau rolul de țeluri rezonabile ale societății și ale indivizilor, călăuzite de impulsuri raționale, acomodare și acomodante la cursul echilibrat al evoluției. În felul acesta, ființa umană devine aptă să reflecteze nu la cum poate distruge și reconstrui realitatea după chipul și ambițiile ei, ci la cum se poate mai bine adapta devenind contribuatoare la realitatea al cărei element este (aceasta ar fi cea de-a doua casă a lui Descartes).

A doua situație arată că acumulările omenirii nu sînt ireversibile și neperisabile, creierul primar dominînd neocortexul. Poate că soluția conformă cu realitatea o vor da generațiile viitoare—lipsite de aceste temeri, înrobite altora—, căci în sistemele homeostatice viabile forma naturală de existență o constituie adevărul.

2.2. Dogmele

Torsionînd dramatic procesul căutării adevărului și rezultatele acestuia, mizele aduc cu sine construirea și instituirea de dogme. Decurgînd din ceea ce vrea să vadă cu tot dinadinsul ființa umană—antropocentrică și hermeneutică—, dogmele sînt semne ale nevoințelor și rezultă din lipsa de cunoaștere și înțelegere a realității, din neînțelegerea caracterului imanent al autorității și al distributivității controlului în cadrul sistemelor, ducînd la urmarea unor mize aberante în raport cu realitatea. Ele nu doar implicitează prigoana creștinilor de către lei și apoi a păgînilor de către creștini, dar prelungesc aberant lupta lui Weismann și Mayr cu neo-lamarckismul și cu darwinismul, deviînd mersul firesc al civilizației și producînd mai multă căldură decît lumină. Chiar cuprinderea rațională a unei teorii și acceptarea validității ei, însă, nu generează fireștile modificări comportamentale, credința anterioară sau mizele putînd copleși, căci dogma face mai

lesne de crezut conjecturile minții decît reflecțiile rațiunii, ea oferind aparentul confort al falsei certitudini, pe cînd știința amenință cu răspunsul incomplet sau lipsă, ori cu teribilul răspuns neconvenabil. De aceea imaginează Tycho Brahe un sistem planetar de compromis între cel copernican și cel ptolemeic—cu planete orbitînd Soarele, dar cu Pămîntul în centru—, de aceea preferă oamenii să creadă, iar nu să cerceteze, sau cercetează pe căile care îi vor duce către răspunsurile de care cred a avea nevoie, de aceea le ia oamenilor secole să accepte adevărurile rațiunii, dovedite de faptele realității, și doar cîteva secunde să creadă născocirile și aberațiile minții, susținute—precum Cidul pe cal în ultima zi a gloriei sale—de formula cuceritoare și memorabilă, însă insuficient sau defectuos gîndită.

3. Echilibrul

Examinînd trăsăturile elementelor constitutive ale sistemului și structura sa funcțională, se observă că existența eficientă are ca teme principiile fundamentale care guvernează constituirea, funcționarea, interacțiunea și evoluția, pe baze colaborativ-concurențiale, a oricăror elemente și sisteme. Sistemul nu poate exista contrazicînd principiile pe a căror bază există, și nici elementele contrazicînd normele sistemului la care sînt parte. Atunci cînd lucrurile par astfel se împlinesc tendințele evolutive ale sistemului. Atunci cînd lucrurile stau astfel este în pericol integritatea sistemului.

La rîndul ei, cunoașterea științifică—produs al evoluției—este un îndelungat și anevoios proces de aducere a gîndirii la înțelegerea întocmai a realității (mai ales deoarece este contraintuitivă, căci rațiunea spune altceva decît simțurile, și negativă, căci certifică ce nu este, doar sugerînd ce ar putea fi). Întrucît căile realității nu corespund labirintelor create de mintea umană, intuiția și preconcepțiile, observația și experiența, mizele și vanitatea trebuie supuse neabătut raționalității. Întrucît mintea umană este supusă confuziilor și poate născoci mize și dogme—adică elemente care dau iluzia călăuzelor ce feresc de abateri și aduc progresul, în vreme ce doar se conservă pe sine, împiedicînd evoluția adaptativă a organismului—ea trebuie eliberată de astfel de responsabilități, spre a putea căuta neabătut adevărul.

Din cele ce preced se înțelege că potrivit este ca învățătura să o procure cei învățați, iar deprinderile comportamentale să le ofere cei experimentați. Apărînd acolo unde conjuncția observației obiective cu reflecția liberă a dus la înțelegerea fundamentelor și a procesualității, consolidînd știința și experiența prin discernămint și bunăcredință, autoritatea este rezultatul unui proces delicat și solicitant căci stabilitatea definitivă și continua instabilitate distrug deopotrivă, echilibrul fiind dat de relația bine dozată dintre aflarea stabilității care dă identitate și trăinicie, și cercetarea variabilității care generează acomodare la realitate și devenire. Aceste trăsături—rare la indivizi și lipsite de succes în grupuri, după cum declară Helvetius—generează nu doar înțelegerea lucrurilor și a proceselor, dar și asumarea responsabilă a unui rol concordant cu capacitățile părții de a lucra în bunul interes al întregului. Călea de urmat este cea care face ca internalizarea normelor să ducă înțelegerea rațională și la comportamentul raționat, iar nu la credințe sau mize.

*

Orice treaptă, oricît de solidă, rămîne incompletă, perisabilă și vremelnică, rostul pentru care ajunge în existență nefiind înveșnicirea ei, ci acela de a servi edificiului la care contribuie și care o înglobează, așa cum copilul dispare în temeurile adolescentului, iar acesta, împlinit, devine tînărul care va fi mistuit selectiv de către matur, viața părții fiind moment al existenței întregului.